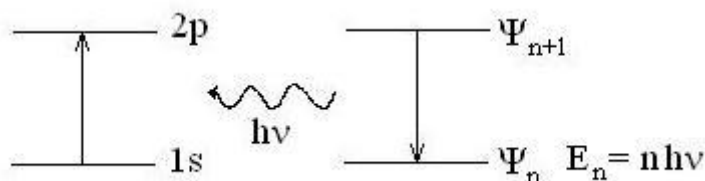

Què és un fotó?

Una primera contestació seria dir que és l'element constitutiu (o partícula) de la radiació electromagnètica¹. Què més podem dir d'aquesta partícula? Considerem, a manera d'exemple, la interacció entre l'àtom d'hidrogen al seu estat fonamental i la radiació electromagnètica (vegeu figura).

Hem triat una transició ($1s \rightarrow 2p$) permesa per les regles de selecció. La conservació de l'energia permet relacionar l'energia guanyada per l'hidrogen, ΔE_H , amb l'energia perduda per la radiació $\Delta E_R = h\nu$. En altres paraules, $\Delta E_H = h\nu$. Ara bé, la teoria de la relativitat ens diu que la variació d'energia ve lligada a la variació de la massa, d'acord amb la famosa fórmula d'Einstein $\Delta E = \Delta m c^2$. Aleshores tenim que $\Delta E_H = h\nu = \Delta m c^2$. En altres paraules, l'hidrogen ha incrementat la seua massa amb una quantitat $\Delta m = h/(\lambda c)$. La conservació de la matèria ens diu que aquesta ha de ser la massa del fotó absorbit. Aleshores podem atribuir-li massa al fotó i, a més a més, dir que aquesta massa està relacionada amb la longitud d'ona de la radiació de la qual prové l'esmentat fotó, mitjançant la fórmula $m = h/(\lambda c)$. Tanmateix, la conservació de l'energia ens permet assignar al fotó una energia $h\nu$.

També veiem que l'hidrogen ha canviat el seu moment angular des d'un valor determinat pel nombre quàntic $\ell = 0$ fins a $\ell = 1$. Aquest increment és conseqüència de l'absorció del fotó. Aleshores, el principi de conservació de moment angular ens permet assignar al fotó un moment angular $\ell = 1$ (recordem ací que l'electró té un moment angular $1/2$).

Finalment, com la llum es propaga a la velocitat c , diem que el fòto presenta una velocitat c .

Podem fer ara una sèrie de comprovacions: hem dit que l'energia del fotó és $E = h\nu$, però també, d'acord amb la teoria de la relativitat, $E = mc^2 = pc$. Aleshores comprovem que $p = h/\lambda$ (fórmula de DeBroglie). També comprovem que la massa del fotó ha de ser $m = h/(\lambda c)$, com havíem deduït abans. Però encara més, la teoria de la relativitat permet distingir entre la massa en repòs, m_0 , i la massa en moviment, m , $m_0 = m\sqrt{1 - v^2/c^2}$. Com hem dit que la velocitat del fotó és precisament "c" concloem que la seua massa en repòs és zero!

Què vol dir una massa en repòs zero? Adonem-nos que el fet que la velocitat de la radiació electromagnètica en el buit sia "c" deriva de $c = 1/\sqrt{\epsilon_0\mu_0}$. Hi ha però molts mitjans amb constants dielèctriques i permeabilitats magnètiques majors que els valors del buit, cosa que fa que en aquests mitjans la velocitat de la radiació sia menor que $(\epsilon_0\mu_0)^{-1/2}$. En el límit de velocitat zero² el fòto presentaria la massa en repòs $m_0 = 0$. El límit de velocitat zero implica també no transmissió de radiació. Podem interpretar-ho dient que el mitjà, en presentar constants dielèctriques i permeabilitats magnètiques infinites, no permet la transmissió de radiació. Microscòpicament açò es podria traduir dient que no hi ha transmissió de radiació perquè el fotó ha "desaparegut" en fer-se la seua massa igual a zero.

¹ En rigor, el fotó és la partícula que s'intercanvia entre la radiació i la matèria quan interaccionen. Des d'un punt de vista quàntic, una radiació monocromàtica és un oscil·lador harmònic en un estat excitat Ψ_n d'energia $E_n = nh\nu$. Quan aquesta radiació passa a un altre estat Ψ_{n-1} (d'energia $E_{n-1} = (n-1)h\nu$) és perquè la radiació ha perdut una energia $h\nu$ i la matèria l'ha absorbida (conservació de l'energia). Diem que la radiació ha perdut una partícula (fotó) d'energia $h\nu$ i que la matèria l'ha absorbit.

² Cal adonar-se que, en la fórmula $m_0 = m\sqrt{1 - v^2/c^2}$, "c" representa la velocitat límit de propagació d'una senyal en el mitjà considerat, és a dir, la velocitat de la llum. Aleshores, la velocitat "v" del fotó és sempre "v = c", cosa que fa que, no importa el mitjà, la massa en repòs del fotó sia única (zero). Tanmateix, és incorrecte calcular la massa del fotó en un mitjà on $v < (\epsilon_0\mu_0)^{-1/2}$ a partir de la massa en repòs i la fórmula anterior fent que $v/c = \sqrt{\epsilon_0\mu_0/\epsilon\mu}$ (obtindríem $m = 0$!). Per al fotó, la fórmula anterior sempre dona lloc a una indeterminació $m = 0/0$.